

Att göra jämmer...

En jämförelse mellan skildringen av huvudpersonen i

Mark Haddons roman

The Curious Incident of the Dog in the Night-Time

och Ulrika Jannert Kallenbergs översättning

Den besynnerliga händelsen med hunden om natten

Författare
Maria Kjellsson

Handledare
Christina Gullin

Att göra jämmer...

En jämförelse mellan skildringen av huvudpersonen i
Mark Haddons roman
The Curious Incident of the Dog in the Night-Time
och Ulrika Jannert Kallenbergs översättning
Den besynnerliga händelsen med hunden om natten

Abstract

I uppsatsen jämförs Mark Haddons roman *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* och Ulrika Jannert Kallenbergs översättning *Den besynnerliga händelsen med hunden om natten*. Syftet är att undersöka skildringen av språket och personligheten hos den 15-årige huvudpersonen med autistiskt handikapp, för att ta reda på om läsaren lär känna samma person i de båda böckerna.

Översättarens strategier samt relationen mellan källtext och måltext analyseras och diskuteras utifrån teorier inom Translation Studies, med tillämpning av begrepp som språkliga normer, domesticering & främmandegörning och kompensation. Dessutom ingår kommentarer från en intervju med översättaren.

Analysen visar att huvudpersonens speciella språk framhävs tydligare i översättningen än i originalet, men att hans personlighet framstår som mindre konsekvent i översättningen. Med frasen ”göra jämmer” som uttryck för pojakens språk och beteende sätter översättaren sin prägel på den svenska boken.

Innehåll

INLEDNING	4
Syfte	4
TEORI OCH METOD	5
Översättningsvetenskap – Translation Studies.....	5
Ekvivalens och normer.....	7
Domesticering & främmandegörning, ”deforming tendencies” och kompensation	8
Metod	10
BAKGRUND	11
Autism och Aspergers syndrom	11
Författaren	11
Översättaren	12
Bokens innehåll	12
Christopher som berättare	13
ANALYS.....	14
Romanens plats i målkulturen	14
Makroperspektiv.....	15
Christophers eget uttryckssätt	16
<i>Upprepningar och formell stil.....</i>	<i>16</i>
<i>Ordknapphet och naiva uttryck angående egna känslor och relationer.....</i>	<i>18</i>
<i>Christophers återgivande av andra människors uttryck för känslor</i>	<i>19</i>
<i>Logiskt tänkande och vetenskapligt uttryckssätt</i>	<i>20</i>
<i>Grammatiska strukturer</i>	<i>21</i>
<i>Domesticering och främmandegörning.....</i>	<i>23</i>
Övriga personers uttryckssätt	25
<i>Idiomatiska uttryck.....</i>	<i>25</i>
<i>Språkliga reaktioner på Christophers personlighet.....</i>	<i>27</i>
SAMMANFATTNING.....	30
AVSLUTNING	32
KÄLLOR.....	33

Inledning

Vi är många som har fascinerats av romanen *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* av den engelske författaren Mark Haddon. Boken kom ut 2003, fick det brittiska Whitbreadpriset som årets bästa bok och blev snabbt en bestseller internationellt efter att ha översatts till 15 språk och utgivits i ett trettio-tal länder.¹ Redan innan boken gavs ut i England kom den på svenska i översättning av Ulrika Jannert Kallenberg med titeln *Den besynnerliga händelsen med hunden om natten*.

Att intresset för romanen blivit så stort beror säkert på att den ”visar världen ur ett nytt perspektiv”², som en recensent uttryckte det och då syftade på att läsaren får uppleva verkligheten genom en person som visar tydliga tecken på att ha ett autistiskt handikapp. Den 15-årige jagberättaren Christopher har stora svårigheter att förstå andra människors känslor och avsikter, men är ett geni när det gäller matematik och logiskt tänkande, och dessa personlighetsdrag sätter stark prägel på hans språk.

Mark Haddon berättar i en intervju hur viktigt det var för honom att hitta den speciella ”rösten” att förmedla sin berättelse med.³ Christophers sätt att uttrycka sig är avgörande för romanen, och pojkens språk är intimt förknippat med hans personlighet, vilket får till följd att varje nyans i det språkliga uttrycket är viktig. Detta innebär att det har stor betydelse hur den svenska översättaren har gått tillväga för att återge huvudpersonens språk, och därmed förmedla upplevelsen av den särpräglade individen Christopher till sina läsare.

Syfte

Mitt syfte är att jämföra ”Christophers röst” i den svenska översättningen med den engelska originaltexten och undersöka vilka strategier översättaren har använt för att ge uttryck åt huvudpersonens språk och personlighet. Jag vill ta reda på om rösten ”låter likadant” på svenska och engelska, dvs. om läsaren lär känna samma person i den svenska romanen som i den engelska.

¹ Haddon, Mark, Alex Online författarinformation, www.forflex.se, hämtat 2005-05-03.

² Kate Lorentson, recension i *Bonniers Litterära Magasin* 3/2003.

³ Dave Weich, *The Curiously Irresistible Literary Debut of Mark Haddon*, www.powells.com, intervju 2003-06-24, hämtat 2005-03-23.

Teori och metod

Översättningsvetenskap – Translation Studies

Jag har sökt teoretisk förankring till min undersökning inom den gren av översättningsvetenskapen som både i Sverige och internationellt benämns Translation Studies, och blivit inspirerad av att denna teori är så praktisk till sin natur. I det följande ger jag en ganska omfattande presentation av forskningsdisciplinen, eftersom den är relativt ny.

Två ledande forskare under de senaste decennierna, Susan Bassnett och André Lefevere, som delar erfarenheten att vara tvåspråkiga och att ha ägnat sig åt både tolkning och översättning, ser som ett viktigt syfte med sitt arbete att överbrygga klyftan mellan teoretiker och praktiserande översättare.⁴ Jag har läst texter av dem båda som belyser synen på översättning genom tiderna och hittat intressanta resonemang, bl.a. i deras gemensamma bok *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Belgaren Lefevere betonar att skriftlig översättning är en vidareutveckling av en muntlig översättningstradition. Förtroendet för översättaren/tolken som pålitlig hade avgörande betydelse, t.ex. i muntliga förhandlingssituationer, och dennes uppgift var att skapa förståelse för hela sammanhang, snarare än att exakt återge repliker.⁵ Bassnett, verksam i England, visar i sin bok *Translation Studies* hur diskussioner förts ända sedan romartiden angående principerna ”word for word” eller ”sense for sense”⁶, dvs. om en översättning skall vara ordagrann eller fri. En ordagrann översättning anses då mer trogen **källspråket** och **källkulturen**, där originaltexten hör hemma, medan den fria översättningen har anpassats mer till **målspråket** och **målkulturen**, dvs. det språk och den kultur den översatts till. Synen på översättarens uppgift och status har genom seklerna också varierat, beroende på om man betraktat översättning som ett kreativt skapande eller ett mekaniskt hantverk.⁷

Vad är då egentligen en översättning? Ofta citeras tjecken Roman Jakobsons definition från 1959, som beskriver tre olika typer av översättning:

- 1 Intralingual translation or *rewording* is an interpretation of verbal signs by means of other signs of the same language.
- 2 Interlingual translation or *translation proper* is an interpretation of verbal signs by means of some other language.
- 3 Intersemiotic translation or *transmutation* is an interpretation of verbal signs by means of signs of nonverbal sign systems.⁸

⁴ Susan Bassnett & André Lefevere, *Constructing Cultures*, Clevedon 1998, s. vii-viii.

⁵ Bassnett & Lefevere, s. 14f.

⁶ Susan Bassnett, *Translation Studies*, London och New York 2000, s. 39.

⁷ Bassnett, s. 39-75.

⁸ Roman Jakobson (1959) ”On Linguistic Aspects of Translation” i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York 2002, s. 114.

Den första typen – översättning inom samma språk – kan exemplifieras med en moderniserande bearbetning av en roman, den tredje typen – översättning från ett teckensystem till ett annat – med filmatisering av en roman. Det är framförallt den mellersta typen – översättning från ett språk till ett annat – som Translation Studies inriktar sig på.

Jakobsons presentation av sin definition och en diskussion utifrån den finns att läsa i *The Translation Studies Reader*, utgiven av amerikanen Lawrence Venuti år 2000. Detta är en samling artiklar om översättningsvetenskap från hela 1900-talet i kronologisk ordning, som jag har funnit mycket användbar för de delar av teorin som jag valt att studera närmare.

Forskaren som år 1972 föreslog benämningen **Translation Studies** på den nya akademiska översättningsdisciplin som höll på att växa fram var holländaren James. S. Holmes. Han beskrev samtidigt sin syn på vad Translation Studies skulle innehålla och lade därmed grunden för uppdelningen i ”**descriptive**”, ”**theoretical**” och ”**applied**” översättningsforskning. Den deskriptiva inriktningen beskriver faktiska översättningar, den teoretiska inriktningen utgår bl.a. från den deskriptiva och formulerar allmänna principer, och den tillämpade delen är mer praktiskt inriktad på bl.a. översättarutbildning. Den **deskriptiva forskningen** delar Holmes in i **produktorienterad**, där själva texten står i fokus, **funktionsorienterad**, där översättningens funktion i dess sociala och kulturella sammanhang studeras, och **processorienterad**, där själva översättningsprocessen är det centrala.⁹

Betydelsefull för översättningsforskningen från 1970-talet och framåt blev även israelen Itamar Even-Zohars **polysystemteori**, där översatt litteratur ses som ett av delsystemen inom ett språkområdes större litterära system, i vilket alla delarna influerar varandra. Even-Zohar beskrev hur översatt litteratur antingen påverkar eller blir påverkad av inhemsk litteratur, beroende på om den har en stark eller svag ställning i språkområdet.¹⁰

Både Holmes och Even-Zohars forskning pekar fram mot det som Translation Studies har utvecklats till idag. Holmes funktionsinriktning har betonats allt starkare och via Even-Zohars polysystemteori har man gått vidare till att numera se översättningar inte bara som en del av det litterära systemet, utan av hela det kulturella sammanhanget. Denna förändring har beskrivits som ”**the cultural turn**”, och Bassett visar hur den bl.a. innebär att man har dragit nytta av andra vetenskaper i denna forskning:

⁹ James S. Holmes (1972) “The Name and Nature of Translation Studies” i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York 2002, s. 172-183.

¹⁰ Itamar Even-Zohar (1978, rev. 1990) “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem” i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York 2002, s. 192-197.

[...] translation studies turned to ethnography and history and sociology to deepen the methods of analysing what happens to texts in the process of what we might call 'intercultural transfer', or translation.¹¹

Här beskriver hon dessutom översättning som ”överföring mellan kulturer”, och tillsammans med Lefevere hävdar hon att översättningar är unika, autentiska exempel på möten och samspel mellan kulturer, och att jämförelser mellan original och översättningar därför borde användas i mycket större utsträckning för forskning inom dessa områden.¹²

Från att ha varit en liten disciplin har översättningsvetenskapen utvecklats till ett mångfacetterat forskningsområde. Lefevere har t.ex. studerat hur olika krafter påverkar vilka litterära verk som översätts i ett samhälle, och använder benämningen **patronage** för dessa instanser, alltifrån regeringar och myndigheter till förlag, finansärer och kritiker.¹³ Detta ser jag som en intressant forskningsaspekt, liksom tanken att översättaren fungerar som en brobyggare mellan olika kulturer.

Ekvivalens och normer

Under flera decennier, från Roman Jakobson och framåt, blev begreppet ”ekvivalens” föremål för diskussioner inom Translation Studies. Jakobson menade att det knappast någonsin finns en exakt motsvarighet, eller likvärdighet, mellan ord och grammatiska funktioner i olika språk.¹⁴ Senare forskare har försökt beskriva olika former och grader av ekvivalens mellan original och översättningar, men den engelske översättningsteoretikern Theo Hermans slår fast att diskussionen är ofruktbar, eftersom det inte är meningsfullt att försöka definiera det minimum av ekvivalens som krävs för att en text skall anses vara en översättning av en annan. Istället ansluter han sig till israelen Gideon Tourys lösning att vända på frågan och helt enkelt utgå från att en text som i en viss kultur accepteras som en översättning också skall definieras som en sådan. Härav följer, menar Hermans, att **ekvivalens** kan beskrivas som relationen mellan de båda texterna, och forskarens uppgift blir då att undersöka hur **relationen mellan original och översättning** ser ut i enskilda fall, och varför just denna typ av relation har uppstått.¹⁵

Enligt Toury bestäms relationen mellan original och översättning av de språkliga normer som finns i de involverade kulturerna. Han anser att en översättning först och främst är en text på ett visst språk inom målkulturen, men att den dessutom är en representation av en text på

¹¹ Bassnett & Lefevere, s. 132.

¹² Bassnett & Lefevere, s. 6.

¹³ Bassnett & Lefevere, s. xvi.

¹⁴ Jakobson, s. 114ff.

¹⁵ Theo Hermans, “Translational Norms and Correct Translations” i *Translation Studies*, utg. Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naaijken, Amsterdam 1991, s. 156ff.

ett annat språk i källkulturen; alltså skulle man kunna säga att han ser en översättning både som original och översättning. Toury slår fast att "it is norms that determine the (type and extent of) equivalence manifested by actual translations"¹⁶ och redogör för olika typer av normer som påverkar översättningar. **Preliminära normer** styr själva tillkomsten av översättningar, t.ex. urvalet av verk för översättning. **Initiala normer** handlar om den övergripande strategin att anpassa översättningen som helhet antingen till källkulturens normer som en **adekvansinriktad** översättning, eller till målkulturens normer som en **acceptansinriktad** översättning. Under arbetets gång är det sedan **operationella normer** som styr översättarens val. De indelas i **matrisnormer**, som bestämmer i vilken utsträckning översättaren avviker från originaltexten genom tillägg, utelämnningar, ändrad indelning eller ordningsföljd osv., och text-lingvistiska normer, som styr själva de språkliga valen.¹⁷ För den senare typen väljer jag att använda beteckningen **språkformsnormer**, i enlighet med Yvonne Lindqvists terminologi i boken *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*.¹⁸

Toury påpekar att översättare naturligtvis inte kan förväntas arbeta helt konsekvent och systematiskt, utan att man vid analys av översättningar bl.a. kan studera i vilken grad olika strategier genomförts.¹⁹ Hermans, som fortsätter Tourys normdiskussion, betonar att översättningsarbete innebär kontinuerliga val mellan olika möjligheter, och att normer underlättar dessa val genom att fungera som riktlinjer för vad som i en viss kultur anses vara "korrekt", men att det också kan finnas konflikter mellan olika normer som översättaren måste ta ställning till. Liksom Toury ser Hermans översättningar framförallt som litterära verk inom målkulturen.²⁰

Domesticering & främmandegörning, "deforming tendencies" och compensation

Ett område som Theo Hermans nämner i samband med normer är i vilken grad översättningar anpassar "det främmande" i en originaltext till målspråket.²¹ Denna fråga uppmärksammades i början av 1800-talet av tysken Friedrich Schleiermacher, som menade att ursprunget måste lysa igenom i en översatt text.²² I våra dagar har Lawrence Venuti utvecklat diskussionen genom att använda begreppen "**domestication**" för en strategi som strävar efter att anpassa en översättning till målkulturen och "**foreignization**" för motsatsen, dvs. att behålla främmande

¹⁶ Gideon Toury (1978, rev. 1995) "The Nature and Role of Norms in Translation" i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York 2002, s. 204.

¹⁷ Toury, s. 200ff.

¹⁸ Yvonne Lindqvist, *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*, Uppsala 2005, s. 35ff.

¹⁹ Toury, s. 208.

²⁰ Hermans, s. 165ff.

²¹ Hermans, s. 165.

²² Bassnett & Lefevere, s. 7f.

inslag i måltexten. Detta beskriver Jeremy Munday i sin *Introducing Translation Studies*, en mycket systematisk introduktionsbok som hjälpt mig få struktur på denna del av översättningsvetenskapen. Munday refererar Venutis kritik av ”översättarens osynlighet” i mycket av den översatta engelskspråkiga litteraturen, där specifika lingvistiska och stilistiska drag i originalen tagits bort, och översättningarna blivit alltför utslätade och ”lättlästa”.²³

En forskare som går ännu längre i sin kritik av översättningsanspassning till målspråket är fransmannen Antoine Berman, som beskriver tolv olika ”**deforming tendencies**”, vilka på olika sätt innebär negativ förändring av källtexten. Bland de s.k. tendenserna finns förändringar av originalets struktur eller rytm, försök att förklara sådant som inte är klart uttryckt i originalet, samt försök att förbättra originalet genom att göra språket antingen ”elegantare” eller mer vardagligt. Dessa typer av förvanskningar tänker jag mig att man som översättare kan försöka att undvika, däremot blir det svårare när Berman kommer in på fras- och ordnivå, där han bl.a. menar att översättningar utarmas eller förstörs genom att uttryck mister sin underliggande betydelse, genom att färre synonymer används i översättningen, eller genom att idiomatiska uttryck ger fel associationer.²⁴ Eftersom språk alltid skiljer sig åt, är det naturligtvis aldrig möjligt att en översättning och ett original i varje enskild del ger läsaren exakt samma upplevelse. Om t.ex. ett ordspråk i källspråket inte finns på målspråket, måste ju översättaren välja något annat sätt att återge innebörden. Bermans ”negativa analys” kan ge intrycket att översättning egentligen är en omöjlighet. Dock framhåller Berman, som själv har verkat som översättare, att den bör kompletteras med en analys av de positiva åtgärder som översättare vidtar för att motverka förvanskningen av originaltexter.²⁵

Ett vanligt sätt att motverka negativa effekter av översättning är **kompensation**. Man brukar tala om kompensationsstrategier när någonting som gått förlorat genom översättningen på ett ställe i texten, ersätts med någonting motsvarande på ett annat ställe, för att helhetsintrycket skall bli detsamma i översättningen som i originalet. Yvonne Lindqvist ger i den tidigare nämnda boken exempel på kompensation i fråga om dels bildspråk, dels talspråkliga drag i svenska översättningar från engelska. Hon visar hur kompensationen kan ske även mellan olika nivåer i en text, så att t.ex. talspråkliga verbböjningar kan kompenseras med talspråksvarianter av pronomen.²⁶

²³ Jeremy Munday, *Introducing Translation Studies*, London och New York 2001, s. 146ff.

²⁴ Antoine Berman (1985) ”Translation and the Trials of the Foreign” i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York 2002, s. 284-297.

²⁵ Berman, s. 286.

²⁶ Lindqvist, s.140-147, 154ff.

Metod

Min undersökning är en deskriptiv, produktorienterad studie, som också innehåller vissa funktionsinriktade tankar. Jag ser den svenska boken som ett självständigt verk inom målkulturen, men beaktar naturligtvis samtidigt den nära relation till originaltexten, som jag jämför den med. Jag har gjort en komparativ närläsning av de båda romanerna för att undersöka likheter och skillnader, med inriktning på skildringen av huvudpersonens språk och personlighet. Relationen mellan källtexten och måltextern analyserar jag med hjälp av normer beskrivna av Toury och Hermans samt Venutis termer ”domesticering” och ”främmandegörning” och vissa av Bermans begrepp. Jag använder mig av Rune Ingos bok *Från källspråk till målspråk*, inom den tillämpade översättningsforskningen, för diskussioner kring bl.a. idiom, ”översättning i översättningen” och kompensationsstrategier. Efter det att jag genomfört min analys, tog jag kontakt med översättaren för en intervju, och kommentarer utifrån detta samtal har jag lagt in i de avsnitt som berörs.

För min undersökning har jag även haft stor nytta av ovannämnda bok av Yvonne Lindqvist samt Christina Gullins *Översättarens röst*, böcker som redovisar svenska forskningsinsatser inom översättningsvetenskap, och som använder sig av svensk terminologi. Jag har också skaffat mig viss kunskap om autismhandikapp, som jag kortfattat redovisar som bakgrund till analysen, tillsammans med information om den engelska romanens författare, den svenska översättaren och bokens innehåll. Dispositionen av själva undersökningen presenteras i början av analysavsnittet.

Mark Haddons roman och översättningen står upptagna som primärlitteratur i källförteckningen. Sidhänvisningar till böckerna anges i parentes i den löpande texten och efter indragna citat. När jag samtidigt hänvisar till både originalet och översättningen, står det engelska sidnumret före det svenska.

Bakgrund

Autism och Aspergers syndrom

Autism är inte något enkelt definierat och entydigt tillstånd, utan forskarna talar idag om många olika slags störningar inom ett så kallat autismspektrum, där det gemensamma är allvarligt störd kontakt och kommunikation med andra människor samt begränsningar när det gäller beteenden och intressen. Forskarna har bl.a. kommit fram till att autistiska spädbarn inte kan tolka människors ansikten och därför inte utvecklas socialt på ett normalt sätt, utan får problem med att förstå andra personers känslor och avsikter. Typiskt är också fokusering på detaljer istället för helhetsseende, ritualistiskt beteende och svårighet att klara förändringar. Personer med autism kan lära sig fungera betydligt bättre genom specialpedagogisk träning.²⁷

Autismstörningar innebär även begränsad fantasi och svårigheter att hantera symboler. Eftersom det mänskliga språket och det sociala samspelet i så hög grad är uppbyggt av symboler, leder det ofta till missförstånd. Sveriges mest kände autismforskare Christopher Gillberg kallar människor med autism för ”hyperrealister”, eftersom de i stor utsträckning tolkar språkliga uttryck bokstavligt och därmed får problem med att förstå bakomliggande betydelser som ironi och mångtydighet.²⁸

I autismspektrumet ingår Aspergers syndrom, som passar in på Christopher i Mark Haddons bok. Personer med denna diagnos ligger på en normal, hög eller mycket hög intelligensnivå och har ganska goda förutsättningar att hantera sin funktionsstörning. De har ofta stora kunskaper inom udda specialområden och kan göra framgångsrik akademisk karriär.²⁹

Författaren

Mark Haddon är född 1962. Han studerade litteratur i Oxford och Edinburgh, innan han började arbeta som manusförfattare för barnprogram i TV. Han har också skrivit ett 15-tal barnböcker, som han ofta själv illustrerat.³⁰ En tid på 1980-talet arbetade Haddon med funktionshindrade barn, och säger själv att han i efterhand förstått att vissa av dem led av autism, även om termen på den tiden inte var särskilt vanlig.³¹ *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* är den första roman som Haddon skrivit främst för vuxna läsare.³²

²⁷ *Kunskap om autism*, Certec (Lunds tekniska högskola), www.certec.lth.se, hämtat 2006-03-16.

²⁸ Christopher Gillberg & Theo Peeters, *Autism*, Stockholm 2003, s. 8, 14ff.

²⁹ Gillberg & Peeters, s. 39f, 33ff.

³⁰ Haddon, *Mark*, www.forflex.se.

³¹ Weich, www.powells.com.

³² Haddon, *Mark*, www.forflex.se.

Översättaren

Ulrika Jannert Kallenberg har utbildning i språk och journalistik, och har bott flera år både i Tyskland och USA. Hon arbetade med journalistik ett tiotal år, innan hon började sin verksamhet som översättare, efter studier i översättning vid Göteborgs universitet och Södertörns högskola.³³ Mark Haddons bok var Kallenbergs andra översättningsuppdrag efter en tysk biografisk roman. För att en översättning skall bli bra, anser hon bl.a. att översättaren måste behärska källspråket så väl att hon upplever originalet på samma sätt som infödda läsare, och sedan kan förmedla denna upplevelse vidare på målspråket.³⁴

Bokens innehåll

Romanens titel *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* är ett direkt citat ur en av Conan Doyles berättelser om detektiven Sherlock Holmes, *Silver Blaze*.³⁵ Doyles mysterium löses med hjälp av hur en hund reagerar under natten då brottet begås; i Mark Haddons bok är det hunden som är offret. Romanen inleds med en dramatisk scen i en engelsk småstad, där den 15-årige huvudpersonen Christopher mitt i natten upptäcker en grannes hund liggande död i trädgården med en högaffel genom kroppen. Pojken beslutar sig för att ta reda på vem som har dödat hunden, och med favoritdetektiven Sherlock Holmes som förebild startar han sin utredning. Parallellt med undersökningen skriver Christopher en bok där han berättar om sina upplevelser i jakten på mördaren, gör återblickar på sitt liv, fogar in avsnitt om matematik och vetenskap, som är hans stora intressen, samt resonerar runt boken och sitt sätt att skriva.

Christophers far försöker få sonen att sluta upp med detektivarbetet, och hans skäl att vilja tysta ner sanningen uppdragas efterhand. Pojken upptäcker nämligen under händelsernas gång att det är hans egen far som har stuckit ihjäl hunden, och att fadern dessutom har ljugit angående Christophers mor, när han berättat för pojken att hon är död. Christophers upptäckter blir en enorm chock för honom, och skräckslagen flyr han från fadern. Han ger sig iväg till London för att leta upp modern, och ställs inför sitt livs största utmaningar. På grund av sitt autistiska handikapp har pojken enorma problem med att hantera de främmande miljöer och människor han konfronteras med, och spänningen stiger allteftersom resan fortskrider.

³³ Orda Om, www.ordaom.se, hämtat 2006-03-29.

³⁴ Ulrika Jannert Kallenberg, intervju 2006-04-03.

³⁵ A. Conan Doyle (1892) *Silver Blaze*, London 1963, s. 25.

Christopher som berättare

Romanen är alltså en jagberättelse, och allting förmedlas genom Christopher. Emellertid är huvudpersonen mycket generös med att låta övriga personer komma till tals, eftersom han nästan alltid citerar dem ordagrant. Samtal sammanfattas i regel inte alls, utan återges ord för ord, replik för replik, och därigenom kommer skillnaderna i uttryckssätt mellan personerna tydligt fram. Christopher säger själv att hans minne är som en film, som han kan spola tillbaka och återge i detalj (s. 96 / 85). Han är därför en pålitlig rapportör av exakta ordalydelser, men det framgår klart att han har stora problem med att förstå vad människor egentligen menar med det de säger, och han nöjer sig oftast med att registrera utan att kommentera.

Christophers eget språk, särskilt när han talar om vardagliga händelser, karaktäriseras av enkel meningsbyggnad, upprepningar, och ett torftigt ordförråd när det gäller känslor och relationer, men stor detaljrikedom i fråga om konkreta iakttagelser. Samtidigt uttrycker han sig ganska lillgammalt och formellt och använder varken slanguttryck eller svordomar. Christophers stora intressen är matematik och olika vetenskapliga ämnesområden, som rymden och djuphavsforskning, där han har imponerande kunskaper och kan göra långa utläggningar med många fackord och komplicerade resonemang. Som avkoppling från den psykiska påfrestningen i kontakt med andra människor, sluter han sig inom sig själv och löser avancerade matteproblem!

Analys

Mot ovanstående bakgrund redogör jag först för mina tankar kring romanens plats i det svenska litterära systemet, innan jag går över till den jämförande analysen. Jag börjar med att kortfattat behandla romanerna på makronivå, där jag ser på texterna som helhet, och kommer sedan in på huvuddelen av analysen, nämligen den språkliga undersökningen på mikronivå. Här jämför jag den svenska texten med den engelska för att visa på översättarens strategier att ge uttryck för Christophers personlighet. Jag har samlat iakttagelserna i två huvudavsnitt, där det första behandlar Christophers eget sätt att uttrycka sig, och det andra tar upp de övriga romankaraktärernas språkliga uttryck, i den mån de speglar Christophers personlighet. Ibland har jag gjort utvikningar, t.ex. för att förklara och fundera kring vissa intressanta idiomatiska uttryck.

Romanens plats i målkulturen

Det var planerat att den svenska översättningen skulle ges ut samtidigt med Mark Haddons engelska original, men på grund av förseningar i England kom den svenska boken faktiskt ut först. Detta berättar Ulrika Jannert Kallenberg, som talar om att hon fick i uppdrag av förlaget Wahlström & Widstrand att börja översätta boken utifrån Haddons manuskript redan innan de sista kapitlen fanns färdiga, och att ändringar som författaren gjorde i efterhand skickades till henne under arbetets gång.³⁶

Det är säkert mycket ovanligt att en författares första vuxenroman översätts på ett så tidigt stadium, och det var också bara till svenska boken översattes vid denna tidpunkt. Jag tycker att detta är intressant utifrån Lefeveres diskussion om ”patronage”, alltså de krafter som påverkar vilka litterära verk som översätts. Detta är ett exempel på hur de s.k. preliminära normerna styr urvalet, och frågan ryms inom den funktionsorienterade delen av den deskriptiva översättningsforskningen. Jag vill utan närmare undersökningar föra fram några egna funderingar över det tidiga svenska översättningsbeslutet.

Uppenbarligen ansåg bokförlaget att romanen skulle fylla en viktig funktion på den svenska marknaden, trots att man inte hade reaktionerna i ursprungslandet att förlita sig på. Mot bakgrund av den ökande kunskapen och det växande intresset i Sverige för ”osynliga” funktionsstörningar, ansåg man tydligen att det fanns en tillräckligt stor potentiell läsekrets. Att neuropsykiatriska diagnoser som ADHD och autism uppmärksammats speciellt i vårt land

³⁶ Kallenberg, 2006-04-03.

kan i sin tur ha att göra med framstående svenska forskare på området, främst Christopher Gillberg, vilket även lett till ökade satsningar på specialpedagogisk utbildning.

Jag tror att förlaget såg Haddons bok som en möjlighet att i romanens form nå ut till intresserade på ett nytt sätt; att istället för att presentera fakta erbjuda en inlevelse i hur det är att leva med ett autismhandikapp. Dessutom fanns stora möjligheter att locka även läsare utanför den speciella intressegruppen, just genom att boken är en roman. Det fanns helt enkelt ett ”tomrum” på det litterära fältet, som denna bok skulle kunna fylla.

Makroperspektiv

En jämförelse mellan originaltexten och översättningen som helhet tyder på att översättaren arbetar utifrån vad som med Tourys terminologi benämns adekvansinriktade initiala normer, och har en önskan att låta måltextern på alla nivåer vara trogen mot källtexten. Detta kommer här till uttryck genom matrisnormer som leder till att texten är fullständigt återgiven utan tillägg, strykningar eller omkastningar och att indelningen i kapitel och stycken är densamma. Boken innehåller många teckningar, diagram, matematiska formler, punktlister och uppställningar av olika slag, och dessa är likadant återgivna på de båda språken. Dock finns en genomgående typografisk skillnad, nämligen att den engelska boken använder både fet och kursiv stil för att framhäva text och siffror, medan den svenska i de flesta fall bara utnyttjar kursiv text. Detta leder till att uppställningarna blir tydligare och lättare att förstå i originalromanen, t.ex. när Christopher gör en uppräkningslista av anledningarna till att han hatar det som är gult och brunt (s. 105f / 92f) och när han beskriver hur man köper biljetter i en automat på tunnelbanestationen (s. 213 / 181f). Enligt översättaren beror skillnaderna på att den engelska boken ju inte fanns tryckt före den svenska, och att det svenska förlaget utformade layouten helt på egen hand. Alla bilder, diagram osv. fick man däremot från det engelska förlaget.

När det gäller översättarens trohet mot originalet har jag hittat några specialfall, som jag väljer att uppmärksamma här eftersom de har betydelse för helhetsintrycket. Det första har att göra med Christophers intresse för primtal – t.ex. numrerar han kapitlen i sin bok med primtal istället för grundtal – som föder idén att ge bokstäver siffervärden och addera dessa för att undersöka vilka namn som ”blir” primtal:

Or if you see someone's name and you give each letter a value from 1 to 26 (**a = 1, b = 2** etc.) and you add the numbers up in your head and you find that it makes a prime number, like **Jesus Christ** (151), or **Scooby Doo** (113), or **Sherlock Holmes** (163), or **Doctor Watson** (167). (32)

Eller så ser man någons namn och ger varje bokstav ett nummer [borde vara "värde"] mellan 1 och 26 (a = 1, b = 2 etc.) och man adderar talen i huvudet och upptäcker att det blir primtal som Jesus Kristus (191) eller Scooby Do (113) eller Sherlock Holmes (163) eller dr Watson (113). (34)³⁷

De namn som får ändrad stavning på svenska (jag utgår från att "Scooby Do" i översättningen är ett tryckfel) får också ändrade värden i den svenska texten, vilket visar att översättaren är mån om att låta allting "stämma" även för den svenske läsaren. Dock blir summan av bokstäverna i "dr Watson" egentligen 114, som inte är något primtal, vilket kan bli en besvikelse för den läsare som gör en kontroll.

Det andra specialfallet är att stavfel i brev till Christopher från hans mor, exempelvis i orden "enormus" (122), "timetabels" (132) och "Survayors" (138), överförs till svårstavade svenska ord i de översatta breven, som "entligen" (106), "aktoriserade" (119) och "konferanscentrum" (120). Stavfelen kommenteras aldrig i boken, men för den läsare som upptäcker dem blir upplevelsen alltså densamma på de båda språken, vilket jag ser som en tydlig strategi att bevara innehållet på alla nivåer i texten.

Christophers eget uttryckssätt

Upprepningar och formell stil

Christophers språk är oftast uppbyggt av korta, enkla meningar och innehåller mängder av upprepningar. Ett längre samtal kan bestå av flera sidor med meningar som i originalet börjar "And I said", "And he said"³⁸, och i ett avsnitt som beskriver ett händelseförlopp kan rader av meningar inledas med "Then" eller "And then". I den svenska versionen blir motsvarigheterna "Och jag sa", "Och han sa" respektive "Sedan" och "Och sedan". Intrycket av enformighet blir det samma, men när det gäller "then" har översättaren valt den längre formen "sedan" istället för "sen", vilket gör att pojkens språk uppfattas mer formellt i översättningen än i originalet. Det passar dock bra ihop med Christophers uttryckssätt totalt, som t.ex. att han kallar sina föräldrar "Mother" och "Father", på svenska "mor" och "far", använder benämningen "lady" för kvinnor, översatt till "dam", och aldrig svär eller använder slanguttryck.

³⁷ Dessa båda citat kan också användas som exempel på skillnaden i typografi, se föregående stycke.

³⁸ I en dialog mellan Christopher och en polis som sträcker sig över sidorna 184-188 börjar 27 meningar med "And I said" och 30 med "And he said" eller "And the policeman said". Motsvarande meningar i översättningen, s. 157-160, börjar med "Och jag sa" resp. "Och han sa" eller "Och polisen sa", förutom en mening där frasen utökats till "Och sedan sa polisen".

Christopher använder dessutom ofta lillgamla förklaringar inledda med "which is" eller "which means", som på svenska genomgående översatts med "vilket är" och "vilket betyder". När "which" inte syftar på en hel sats finns ju på svenska även det mer lediga alternativet "som", så även här har översättaren valt det mest formella uttryckssättet, kanske för att inte variera Christophers ordval, utan låta honom upprepa sig lika ofta som i originalet.

I följande fall tycker jag att "vilka" känns ännu mer formellt, när den engelska texten har en infinitivkonstruktion:

[...] Father who has to carry a little packet of artificial sweetening tablets around with him to put in his coffee [...] (56)

[...] far som måste ha med sig en liten ask med sacketter, vilka han lägger i kaffet [...] (52)

Detta kan dock vara en strategi att kompensera för att de längre och tyngre uttrycken i den engelska meningen översatts betydligt kortare och enklare.

Ett annat uttryck som jag uppfattar mer formellt på svenska är när "the fact is" bibehållits som "det faktum att", trots att det inte är nödvändigt där som i engelskan, t.ex.

[...] scientists were puzzled by the fact that the sky is dark at night [...] (12)

[...] var vetenskapsmän förbryllade över det faktum att himlen är mörk på natten [...] (17)

Ett ord som däremot har fått en mindre formell översättning är engelskans "because", som Christopher också använder ofta, och som genomgående översatts med "för" eller "för att", istället för det stelare "eftersom". Det kan vara ett sätt att kompensera alla "vilket", så att Christophers språk i översättningen totalt sett blir på en mer lagom nivå i förhållande till engelskan.

När det gäller de vanligt förekommande pronomina "someone" och "something" har översättaren valt att göra en distinktion mellan å ena sidan Christophers berättande språk, där orden översatts med "någon" och "någonting" och å andra sidan dialoger och indirekt anföring, där översättningen blir "nån" och "nåt" enligt svenska språkformsnormer för hur ledigt talspråk ofta återges i skrift. Samtidigt innebär det att översättningen ger intrycket att Christopher klarar av att göra denna skillnad i boken han håller på att skriva. Däremot har "those" översatts med det talspråkliga "såna" även i berättande avsnitt och jag har hittat den mer ologiska kombinationen "någon sån" i ett berättande avsnitt (126), på engelska "this" (147).

De frekvent återkommande uttrycken sätter naturligtvis en stark prägel på hela texten och bidrar mycket till karaktären på pojkens språk. Jag uppfattar det som att översättaren har strävat efter att balansera ordvalet så att Christopher uttrycker sig ungefär lika enformigt och formellt på svenska som i originalet, vilket indikerar en adekvansinriktad strategi även på textens mikronivå.

Ordknapphet och naiva uttryck angående egna känslor och relationer

Christophers begränsningar på det känslomässiga planet och i samspelet med andra människor kommer till uttryck genom hans ordknapphet och naiva uttryck. Han använder ständigt "I like" respektive "I don't like", vare sig det är frågan om maträtter och färger eller mänskligt beteende och egna starka upplevelser. På svenska har översättaren konsekvent valt "jag gillar" respektive "jag gillar inte", och aldrig varierat med "jag tycker /inte/ om". Jag uppfattar det som en tydlig strategi att inte låta Christopher använda ett större ordförråd i svenskan än i engelskan, utan översätta varje uttryck på samma sätt hela tiden.

Christopher använder inte särskilt ofta adjektiv för att sätta ord på sina känslor, men "frightened" och "scared" förekommer en del gånger, och båda uttrycken är översatta med "rädd". Liksom när det gäller de vanligaste adjektiven i pojkens beskrivning av sin far, "angry" och "cross" som båda översatts med "arg", motsvarar ett ord på svenska alltså två olika engelska ord, vilket minskar Christophers ordförråd jämfört med originalet. Att använda färre synonymer i översättningen än i originalet kallar Antoine Berman "quantitative impoverishment"³⁹, och här blir resultatet just en "utarmning" av Christophers uttryckssätt, så att hans fåordighet på känslornas område förstärks.

Christophers beskrivning av sina känslor blir uttrycksfullast när han skildrar sina fysiska reaktioner, som i följande exempel när han ska rymma hemifrån och är rädd för att fadern ska vakna och upptäcka honom på väg genom huset:

Then he snored and I jumped and I could hear the blood in my ears and my heart going really fast and a pain like someone had blown up a really big balloon inside my chest. (153)

Sedan snarkade han och jag hoppade till och jag hörde blodet i öronen och hjärtat slog jättesnabbt och jag kände en smärta som om någon hade blåst upp en jättestor ballong i bröstet på mig. (131f)

I denna mening motsvaras "really" två gånger av "jätte-", ett ord som liksom "gillar" hör till de översättningar som ger Christopher en naiv framtoning på det känslomässiga planet.⁴⁰

Christophers svårighet att förstå sig på mellanmännsliga företeelser har Mark Haddon låtit få språkliga uttryck i de barnsliga fraserna "do sex" och "do chatting" som pojken använder istället för de normala "have sex" och "chat". På svenska blir fraserna "göra sex" respektive "göra småprat", och översättaren har i analogi med dessa även skapat uttrycket "göra jämmer" från originalets "groan", något som pojken gör för att avskärma sig när han blir stressad. En "Svart Dag" i skolan beskrivs så här:

³⁹ Berman, s. 291f.

⁴⁰ I den här meningen uppfattar jag däremot att ordet "smärta" är mer högtravande än det engelska "pain", och förtar en del av det naiva intrycket. Istället för frasen "jag kände en smärta" skulle det mer vardagliga "det gjorde ont" ha varit naturligare.

[...] I didn't speak to anyone and for the whole afternoon I sat in the corner of the Library groaning with my head pressed into the join between the two walls and this made me feel calm and safe. (68)

[...] jag pratade inte med någon och under hela eftermiddagen satt jag i ett hörn av biblioteket och gjorde jämmer med huvudet intryckt i hörnet mellan de två väggarna och det fick mig att känna mig lugn och trygg. (62)

Christophers återgivande av andra människors uttryck för känslor

De personer som Christopher citerar använder ovanligare och mer varierade uttryck för att beskriva känslor och stämninglägen. Hans lärare Siobhan talar vid ett tillfälle om att vara "relaxed" – "avkopplad" [borde vara "avslappnad"] och "bored" – "uttråkad" (19/23), en annan gång om att känna sig "depressed" – "nedstämd" eller "peaceful" – "fridfull" (98/87), och sina föräldrar beskriver Christopher med uttryck som han säkert har hört någon annan använda:

Mother [...] was a very hot-tempered person, which means that she got angry more quickly than other people and she shouted more often. But Father is a more level-headed person, which means he doesn't get angry as quickly and he doesn't shout as often. (103)

Mor [...] var en väldigt hetlevrad person, vilket betyder att hon blev arg mycket snabbare än andra människor och att hon skrek mycket oftare. Men far är en mer balanserad person, vilket betyder att han inte blir arg lika snabbt och att han inte skriker lika ofta. (90)

Att Christopher förklarar de bildliga beskrivningarna "hot-tempered" och "level-headed", beror förmodligen på att han själv har fått dem förklarade för sig. På många ställen i boken är inslaget av metafiktions tydligt, då pojken kommenterar och funderar över den bok han håller på att skriva. Här kommer metafiktions fram mer indirekt i ett avsnitt där Christopher inte bara citerar andra, utan tar på sig rollen som förklarande berättare och hjälper läsaren att förstå svåra ord, på samma sätt som han förmodligen skulle önska att själv bli hjälpt av alla personer runtomkring som dagligen använder så många svårbegripliga uttryck. Att han förklarar orden med hur de yttrar sig konkret, och inte med andra känslouttryck, visar på pojkens egen oförmåga att beskriva, och kanske även uppleva, nyanserade känslor. Han verkar snarast uppfatta andra människors många olika ord för känslor som "glosor" att förklara, inte något han känner igen hos sig själv.

När det gäller de andra personernas ord för känslor och stämningar har översättaren alltså fått en möjlighet att använda en större repertoar av uttryck, och även tagit sig större friheter att hitta träffande motsvarigheter på svenska. Här är ju uppgiften den motsatta mot att hålla sig till få ord, som när Christophers personlighet skall visas fram; snarare skall en mångfald av uttryck bilda kontrast till Christophers språk och vara exempel på det han har svårt att förstå.

Logiskt tänkande och vetenskapligt uttryckssätt

Christopher är mycket logisk i sitt tänkande och har en unik begåvning att kunna göra komplicerade uträkningar i huvudet. Han har stora kunskaper inom områden som logisk problemlösning, datorer, rymden och djuphavsforskning. Med hjälp av formler, diagram, bilder och uppräkningslistor skapar han ordning och förståelse på ett systematiskt sätt. Typiskt för språket i de avsnitt som handlar om vetenskap är långa meningar och avancerade utläggningar med många fackuttryck. Dock finns även här upprepningar och barnsliga kommentarer, t.ex. funderingar om att kunna få ta med sig sin rätta på rymdfärder.

Jag går inte närmare in på de vetenskapliga avsnitten, som jag har svårare att jämföra med lämplig facklitteratur, utan låter det litterära området exemplifiera hur Christophers språk färgas av det ämne han skriver om. På ett ställe berättar han om Sherlock Holmes detektivhistoria "Baskervilles Hund", bl.a. så här:

On this scroll it says that Sir Charles Baskerville had an ancestor called Sir Hugo Baskerville who was a wild, profane and godless man. And he tried to do sex with a daughter of a yeoman, but she escaped and he chased her across the moor. And his friends, who were dare-devil roisterers, chased after him. (88)

I skriftrullen står det att sir Charles Baskerville hade en förfader som hette sir Hugo Baskerville och han var en vild, profan och gudlös man. Och han försökte göra sex med dottern till en odalbonde, men hon lyckades fly och han jagade henne över heden. Och hans vänner, som var dumdristiga rumlare, jagade efter honom. (78)

Vid en jämförelse med texten i Conan Doyles bok *The Hound of the Baskervilles* visar det sig att flera av Christophers uttryck är direkt hämtade från "skriftrullen" han berättar om, som i boken kallas "an old manuscript", nämligen "a wild, profane and godless man", "the daughter of a yeoman" och "dare-devil roisterers".⁴¹ Pojken lägger sig alltså till med det språkbruk som finns i litteraturen han läser, men blandar in sitt eget barnsliga uttryckssätt som här "do sex with" och "And" i början av meningar.

Frågan är hur den svenska översättningen av Haddons bok hanterar Christophers språk när det gäller Sherlock Holmes. Rune Ingo påpekar i sin bok *Från källspråk till målspråk* vilka svårigheter det kan innebära för en översättare att ta reda på om det finns inslag i källtexten som redan är översatta till målspråket. Han talar om "översättning i översättningen" och slår fast att översättaren alltid bör anstränga sig för att hitta redan tillgängliga översättningar av t.ex. citat och bok- eller filmtitlar, istället för att själv skapa nya versioner.⁴² Jag har haft tillgång till *Baskervilles hund* på svenska och jämfört det aktuella textavsnittet med Christophers uttryck i ovanstående stycke. Det visar sig att två av fraserna skiljer sig åt; i översättningen av Doyles berättelse används "en vild, världslig och ogudaktig man" istället för

⁴¹ A. Conan Doyle (1902) *The Hound of the Baskervilles*, London 1964, s. 20, 23.

⁴² Rune Ingo, *Från källspråk till målspråk*, Lund 1999, s. 215.

”en vild, profan och gudlös man”, respektive ”våghalsiga uslingar” istället för ”dumdristiga rumlare”.⁴³ Vid mitt samtal med Ulrika Jannert Kallenberg berättade hon att hon lagt ner mycket tid på att studera de Sherlock Holmes-texter som citeras eller anspelas på i Haddons bok, så jag drar slutsatsen att hon har använt en annan översättning.

Det vetenskapliga, exakt beskrivande språket smittar av sig på vardagliga företeelser, t.ex. när Christopher pratar med grannfrun om en viss sorts kaka och frågar:

Is it a long cake with a square cross-section which is divided into equally sized, alternately coloured squares? (52)

Är det en lång kaka med ett tvärsnitt av rutor som är indelade i lika stora växelvis färgade rutor? (49)

Här använder översättaren samma slags fackspråksbetonade uttryck för att förmedla pojkens uppstyltade sätt att tala om all dagliga ting.

Christopher resonerar alltid logiskt, även när han uttrycker sig barnsligt. Detta har ibland gått delvis förlorat i översättningen, t.ex. i ett avsnitt där pojken berättar om hur han väljer mat när han äter på restaurang:

But you don't know if you are going to like something because you haven't tasted it yet, so you have favourite foods and you choose these, and you have foods you don't like and you don't choose these, and then it is simple. (107)

Men man vet inte om man kommer att gilla det, för man har aldrig smakat det, så man har favoritmat och då väljer man den, och det finns mat som man inte gillar och då väljer man inte den, och då blir det enkelt. (93)

Av den engelska texten framgår att Christopher väljer en maträtt som han normalt tycker om och hoppas att den skall smaka bra, men inte kan vara säker eftersom han inte har smakat den ”än” på den här restaurangen. I den svenska versionen verkar det som om han ”aldrig” har smakat maträtten, och då blir det följande resonemanget om maträtter han gillar och inte gillar förvirrande.

Grammatiska strukturer

Förutom genom enstaka ord och fraser, kan betydelse- eller nyansskillnader mellan original och översättning även uppstå genom olikheter i grammatiska strukturer, vilket jag har funnit exempel på i romanen.

- ”*can / can't*” i originalet utelämnat i översättningen

En genomgående skillnad mellan texterna är att olika former av det modala hjälpverbet ”can” i originalet inte har översatts. När Christopher kommit fram till sin mor i London, smyger han sig ut ur huset framåt småtimmarna och beskriver gatulivet så här:

⁴³ A. Conan Doyle, *Baskervilles hund*, övers. Nils Holmberg, Stockholm 1986, s. 14, 17.

And there was no one in the street and it was quieter than it was during the day, even though you could hear traffic in the distance and sirens, so it made me feel calmer. (247)

Och det fanns inte någon på gatan och det var tystare än på dagen även om jag hörde trafik långt borta och sirener, så det gjorde att jag kände mig lugnare. (210)

Detta är ett exempel där man skulle kunna uppfatta Christopher som mer aktiv i den engelska texten, eftersom "could hear" kan tolkas som ett resultat av att han har ansträngt sig för att höra trafikljuden, medan han på svenska mer passivt verkar registrera sinnesintrycken.

En mer påfallande betydelseskilnad kommer fram när Christopher vill att grannfrun skall ta hand om hans råttor och berättar vad hon kan ge dem att äta:

And I said, 'He eats special pellets and you can buy them from a pet shop. But he can also eat biscuits and carrots and bread and chicken bones. (165)

Och jag sa: "Han äter speciellt foder och du kan köpa det i en djuraffär. Men han äter också kex och morötter och bröd och kycklingben. (142)

I originaltexten framgår det att specialfodret är förstahandsvalet, men att råttan (om han inte får sin speciella mat) också "kan" äta annat. I översättningen däremot verkar det som om alternativen är ungefär likvärdiga, och därför tycker jag att Christophers redogörelse där framstår som lite barnsligare.

- *imperfekt i originalet blir presens i översättningen*

Ändrat tempus från imperfekt i originalet till presens i översättningen får till följd att vissa påståenden i svenskan kommer att uppfattas som allmängiltiga istället för situationsbundna. På hemväg från förhör hos polisen är Christophers pappa mycket irriterad och pojken berättar:

I could tell that he was angry because he was shouting, and I didn't want to make him angry so I didn't say anything else until we got home. (27)

Jag förstod att han var arg, eftersom han skrek och jag vill inte göra honom arg, så jag sa inte mer tills vi kom hem. (30)

I den engelska texten vill Christopher undvika att göra fadern arg vid just detta tillfälle, medan den svenska översättningen låter honom göra ett allmänt uttalande om att han aldrig vill göra fadern arg. Det blir en avsevärd betydelseskilnad, speciellt som det handlar om känslor, där Christophers reaktioner oftast gäller "här och nu".

I följande exempel har Christopher stigit på det fullsatta tåget till London:

There were lots of people on the train, and I didn't like that, because I don't like lots of people I don't know and I hate it even more if I am stuck in a room with lots of people I don't know [...] (196)

Det var mycket folk på tåget och det gillar jag inte, för jag gillar inte mycket folk som jag inte känner och jag avskyr det ännu mer om jag är instängd i ett rum med mycket folk som jag inte känner [...] (167)

Här uttrycker sig Christopher kategoriskt, som han brukar när det gäller vad han "gillar" och "inte gillar", och han använder för en gångs skull det starka verbet "hate". Det som utlöser frustrationen är den aktuella situationen, men översättningen förändrar hans betonade, negativa

omdöme om trängseln på tåget till ett konstaterande om att han ogillar när det är mycket folk överhuvudtaget. Dessutom låter hela meningen mer barnlig och ologisk på svenska, eftersom exakt samma uttryck upprepas ”och det gillar jag inte, för jag gillar inte”.

I stället för att uttrycka sig spontant om konkreta situationer, ger Christopher i de båda översättningsexemplen intryck av att föra mer allmänna och abstrakta resonemang, och han får därigenom en mer analytisk framtoning på känslornas område än i originaltexten.

Domesticering & främmandegörning

Eftersom Christopher iakttar och registrerar även detaljer i vardagslivet med vetenskaplig noggrannhet, får översättaren många tillfällen att ta ställning till vad som skall anpassas till det svenska målspråket och vad som skall stå kvar som mer eller mindre ”främmande” inslag. Enligt min åsikt behöver kulturspecifika företeelser i Haddons bok inte bevaras för att visa fram en annorlunda miljö för svenska läsare, vilket kanske hade behövt göras i en roman där en exotisk omgivning spelar en betydelsefull roll. Snarare bör översättningen vara sådan att läsaren inte ska behöva hänga upp sig för mycket på de konkreta detaljerna, som finns med för att illustrera Christophers sätt att beskriva, eller bara fungerar som en vardaglig bakgrund.

I Sverige är vi ju så vana vid det stora inflytandet från den anglosaxiska kulturen, att vi knappast reagerar på att Christopher talar om grannarna, lärarna och andra vuxna som ”mrs” och ”mr”. Skulle han däremot i den svenska översättningen ha använt ”fru” och ”herr”, hade det gjort ett märkligt intryck, eftersom svenska femtonåringar inte benämner vuxna i sin omgivning på det sättet, utan oftast använder bara förnamn. För att helt anpassa situationen till svensk miljö, hade översättaren alltså fått hitta på förnamn på de olika grannarna och lärarna och låta pojken använda dem.

Förutom titlarna har översättaren behållit vissa andra engelska ord som vi i Sverige är väl förtrogna med, t.ex. valutan ”pund”, ”Big Bang”, ”walkie-talkie” och ”milkshake”. Sedan finns det ett stort antal engelska begrepp som är omskrivna på ett sätt som gör att de obemärkt passar in i den svenska texten, som när ”A level in Maths” (56) förklaras som ”gymnasieprovet i matte” (52), och ”Blu-Tack stain”(174) som ”fläckar efter fästmassa” (149), när ”Scrabble” (37) blir den svenska motsvarigheten ”Alfabet” (37) och ”John Lewis” (245) förtydligas som ”John Lewis-varuhuset” (208). Ett annat exempel är när Christopher registrerar vad mrs Alexander handlar i kvartersbutiken:

Then the Indian lady behind the counter said to Mrs Alexander, 'Can I help you?' and Mrs Alexander said she'd like a pint of milk and a packet of Jaffa Cakes and I went out of the shop. (69f)

Sedan sa den indiska damen bakom disken till mrs Alexander: ”Vad får det lov att vara?” och mrs Alexander sa att hon ville ha en liter mjölk och ett paket apelsinkex och jag gick ut ur affären. (63)

Här tycker jag det är naturligt att ”a pint” motsvaras av ”en liter”, eftersom jag tror att den ordagranna översättningen ”en halv liter” hade känts ovanlig och därmed stört intrycket av triviala detaljer som Christopher inte kan låta bli att relatera in i minsta detalj. Det väcker också minst uppmärksamhet med bara ”apelsinkex”, när det inte finns något självklart varumärke i Sverige att knyta an till. Mot denna bakgrund ställer jag mig mycket frågande till följande utdrag, och undrar vilken strategi översättaren följer här:

For example, this morning for breakfast I had Ready Brek and some hot raspberry milkshake. But if I say that I actually had Shreddies and a mug of tea I start thinking about Coco-Pops and lemonade and porridge and Dr Pepper [...] (24)

I morse till exempel åt jag havregrynsgröt och drack varm milkshake med hallonsmak till frukost. Men om jag säger att jag istället åt Havrefras och drack en kopp te börjar jag tänka på Coco-Pops och läsk och råggröt och Dr Pepper [...] (28)

Tre olika slags frukostflingor i textavsnittet översätts enligt tre olika metoder: ”Ready Brek” blir ”havregrynsgröt”, en typisk svensk frukosträtt, ”Shreddies” blir det svenska varumärket ”Havrefras” och ”Coco-Pops” får stå kvar oförändrat. När sedan ”porridge” skall översättas har den vanligaste grötsorten redan använts, och valet blir nu ”råggröt”, som står i skarp kontrast mot det efterföljande engelsklingande ”Dr Pepper”, en kolsyrad dryck med koffeininnehåll i likhet med Coca Cola. Somliga svenskar känner säkert till ”Coco-Pops”, som säljs av Kelloggs i Sverige med samma namn, och ”Dr Pepper”, men i konsekvens med den i övrigt svenskanpassade texten borde de också ha tagits bort för att inte skilja ut sig som främmande inslag. Å andra sidan tycker jag att översättningarna ”Havrefras” och ”råggröt” kan upplevas som exempel på vad Antoine Berman kallar ”destruction of expressions”, översättningar som ”förstör” uttryck på källspråket genom att de ger associationer till sådant som är typiskt för målkulturen, något som Berman benämner ”etnocentrism”.⁴⁴ I avsnittet om Christophers frukostalternativ ger uttrycken alltså typiskt svenska associationer, så att de blir onaturliga i den engelska kontexten. Hade alla sorterna frukostflingor översatts med välkända svenska märken, skulle kulturkrocken ha blivit ännu större, men att bara använda ordet ”frukostflingor” går ju inte, eftersom Christopher ställer olika sorter mot varandra. Detta ser jag som ett exempel på hur ”omöjlig” översättning i vissa lägen är; ett annat exempel är att slangordet ”quid” för pund (187) på svenska blivit ”spänn” (159), som jag också tycker ger felaktiga associationer.

Jag ställer mig också frågande till en del av de engelska uttryck som översättaren behållit utan förklaringar. Vi har väl allmänt accepterat det engelskspråkiga inflytandet på svensk kultur, så det känns naturligt med bibehållna engelska titlar på filmer och romaner, när de inte

⁴⁴ Berman, s. 295.

existerar i svensk översättning, men när Christopher talar om att det kan finnas olika versioner av en film, ”den vanliga och *Director’s cut*, som *Blade Runner*” (205), blir det svårare att förstå och jag undrar om filmvarianter med ”regissörens klipp” är något välkänt för svenskar i allmänhet. Kan man också räkna med förståelse för ”Scooby Do” (34) och ”spela snooker” [en typ av biljard] (113)? Märkligt nog har chokladsorten ”Milky Bar” (155) översatts med ett annat varumärke ”Mars” (133); kanske för att det senare är mer välkänt i Sverige.

Jag samtalade med översättaren om hanteringen av främmande uttryck i boken, och hon menar rent allmänt att den ursprungliga miljön skall märkas i en översättning. Medan hon uppfattar det som ganska vanligt att bokförlag förespråkar domesticering, som kan gå så långt att t.ex. gatunamn försvenskas i strävan att anpassa texten, tycker hon att man visar respekt för läsaren genom en högre grad av främmandegörning. Hon känner sig fram och försöker att avgöra från fall till fall vad som är ”läsbart” i det svenska sammanhanget, så att främmande uttryck inte skiljer ut sig för mycket. Under översättningen av Haddons bok gick det åt mer tid än hon väntat sig för ”research” inom de olika ämnesområden som Christopher kommer in på. Förutom alla vardagliga företeelser och de många anspelningarna på Sherlock Holmes, innehåller boken t.ex. åtskilliga avsnitt med vetenskapligt innehåll, och inte minst många matematiska problem, som det krävdes hjälp av mattelärare för att översätta korrekt.⁴⁵

Övriga personers uttryckssätt

Idiomatiska uttryck

Ordspråk, talesätt och bildspråk är alltid en utmaning vid översättning. I vissa fall finns samma uttryck eller fras på målspråket, men oftast får översättaren försöka hitta ett annat idiom som passar i sammanhanget, ersätta idiommet med ett förklarande uttryck, eller i undantagsfall översätta ordagrant.⁴⁶ I Haddons bok passerar idiomatiska fraser inte bara förbi som naturliga delar i ett flytande språk, utan de blir ofta till stöttestenar för Christopher, som är medveten om att han inte förstår bildliga och mångtydiga uttryck. Detta sätter extra press på översättaren att hitta svenska motsvarande idiom som kan fylla samma funktion som de engelska.

I några fall krävs i översättningen att ett långt resonemang ersätts med ett helt annat, som när Christopher berättar att han inte förstår skämt och ger ett exempel med förklaring:

His face was drawn but the curtains were real.

I know why this is meant to be funny. I asked. It is because *drawn* has three meanings, and they are **1**) drawn with a pencil, **2**) exhausted, and **3**) pulled across a window, and meaning **1** refers to both the face and the curtains, meaning **2** refers only to the face, and meaning **3** refers only to the curtains. (10)

⁴⁵ Kallenberg, 2006-04-03.

⁴⁶ Ingo, s. 208ff.

Det kommer in en man i en järnaffär och frågar: "Har ni åskledare?"

Och då svarar expediten: "Nej, men vi har blixtlås."

Jag vet varför det ska vara roligt. Jag har frågat. En åskledare är till för att hindra att blixten slår ner. Ett blixtlås hindrar inte att blixten slår ner. Det bara låter så, för det är en ordvits. (15)

Eftersom detta är ett viktigt avsnitt, som förklarar varför Christophers bok inte kommer att innehålla några skämt, och beskriver hur förvirrad han känner sig när han inte förstår skämt, går det inte att helt stryka den översättbara ordleken, vilket också kan vara en lösning. Istället har översättaren ersatt den engelska ordvitsen med en svensk historia som också bygger på lek med ord.

I följande exempel har översättaren också behövt lägga en helt annorlunda egen förklaring i Christophers mun, för att få fram hur han resonerar kring verbet "glance", dvs. "ögna, skumma", som i sammanhanget används i överförd betydelse. Även här verkar Christopher hänga upp sig på att ord kan vara flertydiga, och det är detta som är viktigt att få fram.

They do what is called *glancing* which is the same word for bumping off something and carrying on in almost the same direction, e.g. when a snooker ball glances off another snooker ball. (174)

De gör det som kallas *skumma* vilket är samma ord som när man tar bort skummet från någonting, till exempel när man kokar kött. (149)

Jämt och samt i sin vardag konfronteras Christopher med idiom som är obegripliga ur hans "hyperrealistiska" synvinkel. Här ger han själv exempel

[...] she said lots of things I didn't understand, e.g. 'I'm going to hit the hay,' and, 'It's brass monkeys out there,' and, 'Let's rustle up some tucker.' And I didn't like it when she said things like that because I didn't know what she meant. (55)

hon [...] sa en massa saker som jag inte förstod, till exempel: "Jag ska gå och knyta mig" och "Nu är det vargavinter" och "Dags att fixa ett skrovsmål". Och jag gillade inte när hon sa såna saker, för jag förstod inte vad det betydde. (51)

Först kommer ett uttryck som betyder "gå och lägga sig", som är en kvarleva från gamla tider när man låg på hö eller halm, och översättaren väljer ett svenskt talesätt med samma betydelse och lika svårbegripligt. Nästa engelska fras härrör från det fullständigare idiomet "Cold enough to freeze the balls off a brass monkey", ett mer komplicerat talesätt. En allmänt spridd förklaring har varit att man på gamla segelfartyg hade mässingsanordningar, s.k. monkeys, för förvaring av kanonkulor, och när det blev kallt drog mässingen ihop sig, så att kanonkulorna till sist kunde lossna och falla ut på däck. Idag verkar man snarare anse att uttrycket syftar på de välkända mässingsfigurerna i form av tre apor som håller sina händer för öron, ögon respektive mun. I så fall betyder frasen att det är så kallt att till och med livlösa djurfigurer känner av det.⁴⁷ Inte på långt när samma svårighetsgrad har det svenska uttrycket för sträng kyla, som också anspelar på djur, alltså "vargavinter", men betydelsen är inte alls självklar. Den tredje engelska frasen betyder ungefär "fixa fram lite käk", som nog inte hade varit

⁴⁷ *Cold enough to freeze the balls off a brass monkey*, The Phrase Finder, www.phrases.org.uk, hämtat 2006-03-14.

tillräckligt svårt för Christopher att förstå på svenska, så översättaren väljer istället ordet ”skrovsmål” som snarare är ålderdomligt och betyder ”mycket mat”. Strategin är alltså att hitta svenska uttryck som betyder ungefär detsamma, och som är svåra att uttyda.

Christophers sätt att reagera på uttryck han inte förstår, är att ignorera dem och försöka vara artig genom att uppföra sig som han blivit lärd:

Then Rhodri said to me, 'God, you do get the third degree, don't you?' But I didn't know what *the third degree* was. And he said, 'So, how are you doing, Captain?' And I said, 'I'm doing very well, thank you,' which is what you're meant to say. (83)

Sedan sa Rhodri till mig: ”Jösses, du blir visst utsatt för tredje graden.” Men jag visste inte vad *tredje graden* var. Och han sa: ”Hur är det med dig, grabben?” Och jag sa: ”Tack bra”, vilket man ska säga. (74)

Rhodis replik börjar med kraftuttrycket ”God”, översatt med ”Jösses”, som jag tänker mig att översättaren tycker passar bättre in i hantverkarens ”grabbiga” språk. Det svårbegripliga uttrycket, som innebär en hänsynslös förhörsmetod, finns för ovanlighetens skull på båda språken.

Språkliga reaktioner på Christophers personlighet

Som väl är uppfattar Christopher inte reaktionerna från alla de obekanta personer han kommer i kontakt med på den dramatiska resan till sin mamma i London; han bara registrerar och återger i detalj alla de kommentarer som uttalas och som ofta är olika slag av idiom, slang eller kraftuttryck. Genom vad personerna säger förstår däremot läsaren tydligt hur avvikande dessa personer uppfattar pojken. Översättningarna är ofta mycket fria och träffande, med samma humoristiska framtoning som i engelskan.

När Christopher frågar en ung kvinna efter vägen till stationen, uttrycker han sig på sitt formella, exakta sätt för att få bekräftat vilken byggnad hon pekat på. När han sedan inte nöjer sig med att ha sett stationshuset, utan behöver ytterligare hjälp för att hitta dit, brister hon ut i det mycket speciella uttrycket ”Gordon Bennett”.

[...] and I said, 'Do you mean the stripy building with the horizontal windows?' And she said, 'That's the one.' And I said, 'How do I get to that building?' And she said, 'Gordon Bennett.' And then she said, 'Follow that bus,' and she pointed to a bus that was going past. So I started to run. (171)

[...] och jag sa: ”Menar du den randiga byggnaden med horisontella fönster?” Och hon sa: ”Ja, just det.” Och jag sa: ”Hur kommer jag till den byggnaden?” Och hon sa: ”Gud i himlen.” Och sedan sa hon: ”Följ efter den där bussen”, och hon pekade på en buss som körde förbi. Så jag började springa. (146)

Översättningen ”Gud i himlen” tar fasta på att ”Gordon Bennet” används eufemistiskt istället för Guds namn. Det är namnet på en färgstark man född i mitten av 1800-talet, som bl.a. flög med ett flygplan genom en öppen lada, vilket fick de förvånade åskådarna att utropa ”That was Gordon Bennett!”. Efterhand blev själva namnet ett uttryck för förvåning.⁴⁸ Läsaren får

⁴⁸ *Gordon Bennett*, The Phrase Finder, www.phrases.org.uk, hämtat 2006-03-14.

själv tänka sig kvinnans röst; om den uttrycker road förvåning, irritation eller någon annan sinnesstämning. I alla fall återgår hon till att ge Christopher ett förslag, och ser honom snart på ryggen när han tagit henne bokstavligt på orden och ger sig iväg springande efter bussen.

På ett liknande sätt reagerar polisen på stationen, när han inser att Christopher inte förstår slanguttrycket ”quid” för ”pund”, och kvinnan på tunnelbanan när pojken inte känner till uttrycket ”tube” för ”tunnelbana”. Här framgår det hur isolerad Christophers uppväxt varit i förhållande till andra tonåringars:

And I asked the policeman, 'How much does it cost to get a ticket for a train to London?' And he said, 'About 20 quid.' And I said, 'Is that pounds?' And he said, 'Christ alive' and he laughed. (187)

Och jag frågade polisen: “Hur mycket kostar en biljett till tåget till London?” Och han sa: ”Ungefär 30 [sic] spänn.” Och jag sa: ”Är det pund?” Och han sa: “Herre min skapare”, och skrattade. (159f)

And the lady said to me, 'Take the tube to Willesden Junction [...]' And I said, 'What sort of tube?' And she said, 'Are you for real?' (211)

Och damen sa till mig: “Ta t-banan till Willesden Junction [...]” Och jag sa: “Vadå för bana?” Och hon sa: ”Skulle det vara ett skämt?” (180)

På tunnelbanestationen känner Christopher sig hotad av några främmande människor, som vill vara hjälpsamma. Han hotar då i sin tur med sin schweiziska fickkniv, och möts av en reaktion med ironisk underton och ett klart avståndstagande:

And I said, 'I've got a Swiss Army Knife and it has a saw blade and it could cut someone's fingers off.' And she said, 'OK, buddy. I'm going to take that as a no,' and she stood up and walked away. And the man [...] said, 'Mad as a fucking hatter. Jesus,' [...] (226)

Och jag sa: “Jag har en schweizisk armékniv och den har en såg och den skulle kunna skära av fingrarna på nån.” Och hon sa: ”Okej, kompis. Det tar jag som ett nej”, och hon reste sig upp och gick sin väg. Och mannen [...] sa: ”En riktig knäppgök. Herregud” [...] (192)

Alla de citerade personerna använder specialuttryck som inte kan översättas ordagrant, utan måste ersättas med lämpliga svenska fraser, enligt normer som styr användningen av slang och olika slags kraftuttryck på målspråket.

Människor som känner Christopher lite bättre visar större förståelse för hans annorlunda beteende. Här börjar mrs Alexander berätta om sitt barnbarn och får ett oväntat svar, när Christopher försöker vara social:

[...] she said, 'I have a grandson your age.' I tried to do chatting by saying, 'My age is 15 years and 3 months and 3 days.' And she said, 'Well, almost your age.' (51)

[...] hon sa: “Jag har ett barnbarn i din ålder.” Jag försökte göra lite småprat genom att säga: ”Jag är 15 år och 3 månader och 4 [sic] dagar gammal.” Och hon sa: ”Ja, ungefär i din ålder.” (48)

Christopher är säkert helt omedveten om det häpna småleende som jag tänker mig åtföljer grannfruns svar.

Christophers föräldrar ger ofta uttryck för starka reaktioner, som läsaren också får tolka utifrån det som pojken återger av vad de säger. Deras vanmakt i många situationer går säkert

Christopher helt förbi, som när hans mors hela tillvaro håller på att rasa samman, men pojken hela tiden bara talar om att han vill göra sitt matteprov, medan hon kör honom tillbaka från London:

And Mother said, 'Christopher, I am just about holding this together. But I am this close to losing it, all right? So just give me some ...' (250)

Och mor sa: "Christopher, det är precis att jag klarar av att hålla ihop allt. Men det är inte långt ifrån att det brister, förstår du? Du måste ge mig lite..." (212)

Bildspråket i engelskan med "holding together" och "losing" motsvaras av liknande associationer i svenskans "hålla ihop" och "det brister".

Christopher har tidigare i boken gjort upp en lista över alla sina "Beteendestörningar" och beskrivit dem som anledning till att hans föräldrar grälade med varandra och blev stressade. Vid samma tillfälle citerar han också hur föräldrarna blev arga på honom:

Sometimes Father would say, 'Christopher, if you do not behave I swear I shall knock the living daylights out of you,' or Mother would say, 'Jesus, Christopher, I am seriously considering putting you in a home,' or Mother would say, 'You are going to drive me into an early grave.' (60)

Ibland sa far: "Om du inte sköter dig nu, så lovar jag att jag ska banka vett i dig", eller så sa mor: "Herregud, Christopher, jag funderar allvarligt på att sätta dig på ett hem", eller så sa mor: "Du blir min död." (55)

Föräldrarnas idiomatiska engelska uttryck har förmodligen ingen som helst betydelse för Christopher, som bara helt objektivt visar fram de upprörda känslorna och hotelserna. Läsaren lämnas att på egen hand försöka förstå både föräldrarnas reaktioner och Christophers enorma problem att relatera till andra människor. Översättaren har också här använt idiomatiska svenska fraser, som motsvarar originalet vad gäller innehåll och känslouttryck.

Sammanfattning

Mark Haddons skildring av en ung pojke med autistiskt handikapp ur ett ”inifrånperspektiv” har väckt stort engagemang och intresse, vilket kan utläsas av bokens snabba spridning till många länder. Att romanen översattes till svenska redan på manusstadiet tyder på att bokförlaget förväntade sig ett speciellt intresse i vårt land för en skönlitterär bok med möjlighet till inlevelse i en av de neuropsykiatriska funktionsstörningar som på senare år fått stor uppmärksamhet.

En jämförelse på makronivå visar att översättningen ligger mycket nära källtexten, med samma struktur och indelning, utan strykningar eller tillägg, vilket innebär att översättaren har följt en adekvansinriktad strategi och bemödat sig om att vara trogen mot originalet.

Det är framförallt på mikronivå som jag har gjort jämförelser för att besvara min huvudfråga, nämligen om Christophers språk och karaktärsdrag återges på samma sätt i de båda böckerna. Det är här som pojkens speciella personlighet visas fram genom både hans eget och andra människors språkliga uttryckssätt.

Christophers många upprepningar är lika framträdande i de båda texterna. När det gäller hans lillgamla uttryck låter vissa svenska fraser formella i överkant, men översättaren har med hjälp av kompensationsstrategier låtit dem uppvägas av andra mer vardagliga uttryckssätt. Huvudpersonens torftiga ordförråd på känslornas och relationernas område betonas snarast mer i översättningen än i originalet. Pojkens språk när han berättar om sina specialintressen är lika vetenskapligt inriktat i den svenska texten som i den engelska, och påverkar hans iakttagelseförmåga i det vardagliga livet i samma grad. Däremot har jag funnit formuleringar i översättningen som minskar intrycket av pojkens logiska tänkande och får honom att framstå som barnsligare än i källtexten.

Det speciella med Christophers återhållsamma språk blir ännu tydligare i kontrast mot övriga romanpersoners varierade sätt att uttrycka sig med känslosamma uttryck, slangord, svordomar och mängder av idiomatiska fraser. Översättaren har tvingats att översätta idiom med idiom, eftersom själva bildspråket används för att visa upp Christophers svårighet att förstå mångtydighet. Måltexten ger också många exempel på uppfinningsrikedom att hitta svenska motsvarigheter till de många specialuttryck som människor i Christophers närhet använder, uttryck som förstärker bilden av pojkens annorlunda personlighet, genom att de visar hur omgivningen reagerar på hans beteende. I samma utsträckning som översättaren behövt hålla igen när det gäller huvudpersonens språk, har hennes kreativitet fått blomma ut i översättningen av bipersonernas uttryckssätt.

I samband med Christophers detaljerade beskrivningar ur vardagslivet har jag ofta fått anledning att fundera på översättarens strategier när det gäller domesticering och främmandegörning. Min utgångspunkt har varit att den anglosaxiska kulturens inflytande är stort i Sverige och att många engelska uttryck därför kan behållas i måltexten utan att störa förståelsen. Samtidigt har jag menat att företeelser och uttryck bör förklaras eller anpassas till svenska, om de riskerar att ”sticka ut” och dra uppmärksamheten från själva berättelsen och huvudpersonen. I vissa fall har jag tyckt att översättaren på ett flexibelt sätt har klätt det främmande i svensk språkdräkt, ibland har jag ansett att svårbegripliga engelska uttryck borde ha förklarats, och någon gång har jag insett den ”omöjliga” konflikten mellan å ena sidan trohet mot källtexten och å andra sidan en idiomatisk översättning till målspråket utan risk för felaktiga associationer.

Sammantaget har jag kommit fram till att om man läser originalromanen och översättningen var för sig lär man känna ungefär ”samme Christopher” i de båda böckerna. Om man däremot jämför romanerna ord för ord som jag har gjort, framträder vissa skillnader. Jag upplever att pojkens speciella uttryckssätt och personlighet framhävs ännu mer i översättningen än i originalet, genom att både det naiva och det formella i hans språk betonas mer. Däremot framstår Christophers personlighet totalt sett som mindre konsekvent i den svenska boken. Detta beror på att pojken, till skillnad från hur han skildras i källtexten, i översättningen visar upp brister på logikens område, som är hans starka sida, och förmåga till abstrakt resonering på känslornas område, där han har sina svagheter.

Avslutning

Från början hade jag inställningen att Mark Haddons roman borde ha varit ganska lätt att översätta med tanke på det övervägande enkla ordvalet och den vardagliga miljön, men efterhand har jag funnit flera skäl att ändra uppfattning. Dels förvånades jag över de tydliga kulturella skillnaderna mellan två västeuropeiska länder, som avslöjades vid min närläsning av texterna, och konstaterade att översättaren genom hela romanen gjort en insats som ”brobyggare” mellan kulturerna. Dels insåg jag vilka svåra överväganden det måste ha inneburit att välja de uttryck som får stort genomslag i boken på grund av att de upprepas så ofta. Ett av de ord som ger stark prägel åt Christophers språk är ”gilla” och när jag samtalade med översättaren berättade hon, att hon först hade översatt alla ”like” med ”tycka om”, men i slutskedet bytte ut ”tycka om” mot ”gilla”, eftersom hon kommit fram till att det senare uttrycket passade bättre ihop med pojken ålder och personlighet. Detta gav mig en liten inblick i själva översättningsprocessen, där jag uppfattar det som att översättaren efterhand levtt sig in i och ”lärt känna” den person hon skildrar. Det visar också hur viktig varje nyans är, inte minst i det alldagliga språket, för att förmedla helhetsupplevelsen.

När jag första gången läste *Den besynnerliga händelsen med hunden om natten*, gjorde frasen ”göra jämmer” starkt intryck på mig, som en verbalisering av både Christophers svårighet att hantera sin tillvaro och hans naiva sätt att beskriva den. Jag tycker att Ulrika Jannert Kallenberg inte minst genom denna nybildning har satt sin tydliga prägel på den svenska versionen av Mark Haddons roman. Fortfarande är ”göra jämmer” det enskilda uttryck ur de båda böckerna som för mig bäst representerar Christopher – som en sinnebild för både hans språk och personlighet.

Källor

Primärlitteratur

Haddon, Mark (2003) *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time*, London: Vintage, 2004, ISBN 0-099-47043-8.

- övers. Ulrika Jannert Kallenberg, *Den besynnerliga händelsen med hunden om natten* (2003) Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2004. ISBN 91-46-20469-5.

Sekundärlitteratur

Böcker och artiklar

Bassnett, Susan (1980, reviderad 1991) *Translation Studies*, London och New York: Routledge, 2000, ISBN 0-415-06528-3.

Bassnett, Susan & Lefevere, André (1998) *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation* (Topics in Translation 11), Clevedon: Multilingual Matters, ISBN 1-85359-352-4.

Berman, Antoine (1985/2000) "Translation and the Trials of the Foreign", övers. L. Venuti, i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York: Routledge, 2002, s. 284-297, ISBN 0-415-18747-8.

Even-Zohar, Itamar (1978, reviderad 1990 / 2000) "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem" i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York: Routledge, 2002, s. 192-197, ISBN 0-415-18747-8.

Doyle, Arthur Conan (1892) *Silver Blaze* i *Sherlock Holmes, Selected Stories* (The World's Classics), London: Oxford University Press, 1963, s. 1-33.

Doyle, Arthur Conan (1902) *The Hound of the Baskervilles*, London: John Murray, 1964.
- övers. Nils Holmberg, *Baskervilles hund* (1986) Stockholm: Bonniers Juniorförlag, ISBN 91-48-50353-3.

Gillberg, Christopher & Peeters, Theo (1999) *Autism. Medicinska och pedagogiska aspekter*, övers. Per Johan Hasselqvist, Stockholm: Bokförlaget Cura, 2003, ISBN 91-89091-25-6.

Gullin, Christina (2002) *Översättarens röst*, Lund: Studentlitteratur, ISBN 91-44-02072-4.

Hermans, Theo (1991) "Translational Norms and Correct Translations" i *Translation Studies. The State of the Art. Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies*, utg. Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naaijkens, Amsterdam: Rodopi, s. 155-169.

Holmes, James S. (1972/2000) "The Name and Nature of Translation Studies" i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York: Routledge, 2002, s. 172-185, ISBN 0-415-18747-8.

Ingo, Rune (1991) *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*, Lund: Studentlitteratur, ISBN 91-44-33441-9.

Jakobson, Roman (1959/2000) "On Linguistic Aspects of Translation" i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York: Routledge, 2002, s. 113-118, ISBN 0-415-18747-8.

Lindqvist, Yvonne (2005) *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska* (Språkvårdssamfundets skrifter 36), Uppsala: Hallgren & Fallgren, ISBN 91-7382-806-8.

Lorentson, Kate, "Recensioner", *Bonniers Litterära Magasin*, Stockholm, 3/2003.

Munday, Jeremy (2001) *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*, London och New York: Routledge, ISBN 0-415-22927-8.

Toury, Gideon (1978, reviderad 1995 / 2000) "The Nature and Role of Norms in Translation" i *The Translation Studies Reader*, utg. Lawrence Venuti, London och New York: Routledge, 2002, s. 198-211, ISBN 0-415-18747-8.

Internet

Cold enough to freeze the balls off a brass monkey, The Phrase Finder, <http://www.phrases.org.uk>, hämtat 2006-04-24.

Gordon Bennett! The Phrase Finder, <http://www.phrases.org.uk>, hämtat 2006-03-14.

Haddon, Mark, Alex Online författarinformation, <http://www.forflex.se/alex/>, hämtat 2005-05-03.

Kunskap om autism, Certec, Institutionen för designvetenskaper, Lunds tekniska högskola, <http://www.certec.lth.se/autism/kunskap.html>, senast ändrad 2004-12-15, hämtat 2006-03-16.

Orda Om, <http://www.ordaom.se>, hämtat 2006-03-29.

Weich, Dave, *The Curiously Irresistible Literary Debut of Mark Haddon*, Author Interviews at powells.com, <http://www.powells.com/authors/haddon.html>, intervju 2003-06-24, hämtat 2005-05-23.

Muntlig källa

Kallenberg, Ulrika Jannert, Ljungskile. Telefonintervju 2006-04-03.